

Отримано: 20 вересня 2017 р.

Прорецензовано: 4 жовтня 2017 р.

Прийнято до друку: 6 жовтня 2017 р.

e-mail: geyna-oksana@hotmail.com

DOI: 10.25264/2519-2558-2017-67-85-88

Гейна О. В. Функціонування суб'єктно-об'єктних детермінантів: комунікативний аспект / О. В. Гейна // Наукові записки Національного університету «Острозька академія». Серія «Філологічна». – Острог : Вид-во НаУОА, 2017. – Вип. 67. – С. 85–88.

УДК: 81'367.332

Оксана Володимирівна Гейна,

Одеський національний економічний університет, м. Одеса

ФУНКЦІОНУВАННЯ СУБ'ЄКТНО-ОБ'ЄКТНИХ ДЕТЕРМІНАНТІВ: КОМУНІКАТИВНИЙ АСПЕКТ

Статтю присвячено аналізу функцій суб'єктно-об'єктних детермінантів – особливої семантико-синтаксичної категорії рівня речення – в комунікативному аспекті. Розглянуто позиції даних членів речення при суб'єктивному та об'єктивному порядку слів. Визначено їх роль при актуальному членуванні речення.

Ключові слова: суб'єктно-об'єктний детермінант, детермінантна конструкція, комунікативна функція, актуальне членування речення, тема, рема.

Оксана Владимировна Гейна,

Одесский национальный экономический университет, г. Одесса

ФУНКЦИОНИРОВАНИЕ СУБЪЕКТНО-ОБЪЕКТНЫХ ДЕТЕРМИНАНТОВ: КОМУНІКАТИВНИЙ АСПЕКТ

В статье проанализированы функции субъектно-объектных детерминантов – особой семантико-синтаксической категории уровня предложения – в коммуникативном аспекте. Описаны позиции данных членов предложения при субъективном и объективном порядке слов. Определена их роль при актуальном членении предложения.

Ключевые слова: субъектно-объектный детерминант, детерминантная конструкция, коммуникативная функция, актуальное членение предложения, тема, рема.

Oksana Heina,

Odessa National University of Economics, Odessa

FUNCTIONING OF SUBJECT-OBJECTIVE DETERMINANTS: COMMUNICATIVE ASPECT

The article is devoted to the analysis of the functions of subject-objective determinants – a special semantic-syntactic category of the level of the sentence – in a communicative aspect.

As a result of the study of subject-objective determinants in the communicative aspect, it was found out that these units in the process of actual division in the objective order of words can act as a topic, may be the first topic, together with the subject (or the second determinant) – the second topic – a complex topic. The subject-objective determinant can act as a rema and be in the postposition.

With the subjective order of words, the subject-objective determinant in the role of the topic occupies a postposition, while the determinant – the rema stands in the preposition.

Setting the determinant – the topic in the middle of the sentence also creates an inverse order of words with a distant arrangement of the components of the rema.

Thus, for deterministic terms, their location can be considered normal not only at the beginning, but also in the middle, and at the end of the sentence. However, the position and the predominant position of subject-objective determinants are the position in the absolute beginning of the sentence, and the main communicative function of the units being studied is use as a topic.

Key words: subject-objective determinants, determinant structure, communicative function, actual division of the sentence, theme, rema.

Процес формування речення починається з бажання мовця повідомити якусь думку реальному або потенційному співрозмовнику. Той, хто говорить, обирає для цього «потрібну йому структурну схему речення, яка визначається ступенем членування думки, наповнює цю схему потрібною лексикою і актуалізує той чи інший структурно-семантичний компонент речення (один або кілька)» [1, с. 79]. Мета висловлювання визначає вибір функціонального типу речення, задуману актуалізацію тих чи інших семантичних компонентів. Таким чином, комунікативний аспект висвітлює вже найперший етап формування думки і супроводжує всі етапи формування речення, він впливає на «формування структурних і особливо семантичних властивостей речення» [1, с. 82] і відбивається в його актуальному членуванні.

Теорія актуального членування як особлива область лінгвістичних досліджень виникла у 20-30-і рр. ХХ ст., хоча багато положень, взятих за основу при вивченні даного явища, були висунуті ще Ф. І. Буслаєвим, Ф. Ф. Фортунатовим, А. Вейлем, Ш. Балли та ін. Значний внесок у формування актуального членування як самостійної області досліджень внесли чехословацькі лінгвісти В. Матезіус, Фр. Травнічек і В. Ертль. Сам термін «актуальне членування» належить В. Матезіусу. Він же запропонував бінарне членування речення на «результат» і «ядро» і розглядав взаємодію цих елементів як «функціональну (комунікативну) перспективу речення» [8]. Власне ще у В. Матезіуса намітилося розмежування «даного» / «нового», з одного боку, і того, що він називав результатом і ядром, – з іншого, тобто «вихідної точки повідомлення і того, що автор думки говорить щодо даної точки» [8].

Опис даного питання знаходимо і у І. І. Ковтунової. «Терміни «дане» і «нове» часто вживаються в тому ж значенні, що і тема і рема. Однак якщо надавати цим словам буквальний сенс, тобто розуміти під «даним» щось відоме з найближчого контексту або підказане контекстом, а під «новим» – дійсно нове, не згадуване в попередньому контексті, то неважко вивести, що поняття «тема» і «рема» не збігаються з поняттями «дане» і «нове» [5, с. 42].

(умови, час, місце і т.ін.), але ще й назву дійової особи або носія ознаки. Отже, при розташуванні підмета за детермінантом, що починає речення, цей підмет обов'язково виступає в ролі теми, а ремою стає повідомлення про дії, стан або ознаку цього предмета або особи. Актуальне членування в цих випадках таке: детермінант разом з підметом (або другим детермінантом) становить складну тему, а присудок – рему.

Порядок слів наступний: детермінант + підмет (другий детермінант) – присудок.

При такому словопорядку в ролі підмета дуже часто виступають особисті займенники або імена власні. Це пов'язано з тим, що дійова особа або предмет (носій ознаки) вже відомі тому, хто говорить, а часто і адресату промовленого, вже були названі раніше або стали відомі із ситуації.

Схема актуального членування:

детермінант + підмет – присудок
тема 1 тема 2 рема

3. Суб'єктно-об'єктний детермінант – рема розташований після теми. Наприклад: *Він глянув на мене морозно-холодно, і я побачив миттєвий спалах ненависті й погорди в його очах* (Р. Іваничук).

Якщо мовець хоче уточнити будь-який факт вказівкою на особу, з якою відбувається дія, його місце, причину, час здійснення і т.ін., то актуальне членування речення має такий вигляд: весь склад речення, виключаючи один якийсь детермінуючий член, є темою і містить уже відомий факт, а цей детермінант – ремою, в ньому повідомляється основна інформація як уточнення даного факту.

Порядок слів у таких реченнях характеризується тим, що детермінант, що виконує роль реми, обов'язково стоїть в кінці речення.

Схема актуального членування:

Весь склад речення, виключаючи	детермінуючий член детермінуючий член
тема	рема

Оскільки тема в реченнях цього типу складається зазвичай з декількох членів речення, виявляється можливим зробити їх перестановку в межах теми, обов'язково зберігаючи кінцеву позицію за детермінантом, що є ремою. Комунікативний сенс висловлювання при цьому не змінюється, хоча стилістичне забарвлення може змінитися. Наприклад: *Він глянув на мене морозно-холодно, і я побачив миттєвий спалах ненависті й погорди в його очах* (Р. Іваничук). – *Миттєвий спалах ненависті й погорди побачив я в його очах*.

II. Суб'єктивний порядок слів (інверсія) виникає тоді, коли порушується логічно послідовне, «об'єктивне» розгортання думки від вихідного до повідомляемого, тобто від теми до реми [6].

Порушення порядку слів може бути двояким:

1. Прямий порядок змінюється на зворотний, при якому рема передє теми. Схематично зворотний порядок слів можна уявити таким чином: Р – Т.

Речення, що будуються за схемою:

детермінант – присудок + підмет
тема рема

Зворотний порядок слів буде представлений такими варіантами:

1) присудок + підмет – детермінант
рема тема

Наприклад: *З'явилися сльози на очах* (Н. Ковалик);

2) підмет + присудок – детермінант
рема тема

Наприклад: *Нові ідеї вже роїлися в голові* (О. Гончар).

Інверсивний порядок слів може виникати також в тому випадку, коли тема і рема не міняються місцями, але порушується послідовність присудок + підмет в складі реми.

Схема цього варіанту:

детермінант – підмет + присудок
тема рема

Наприклад: *Глухо хруснули суглоби, до лиця кров прилинула і озвалася давким болем у скронях* (Н. Ковалик).

Інверсія повідомляє цим висловлюванням експресію мовлення.

2. Прямий порядок слів змінюється на дистантний, при якому частини одного компонента актуального членування (частини теми або частини реми) відокремлені один від одного другим компонентом актуального членування. Схематично дистантне розташування можна позначити так:

Р – Т – Р.

Постановка детермінанта – теми – в середину речення створює інверсивний порядок слів з дистантним розташуванням компонентів реми, наприклад: *А іноді, не зізнаючись сама собі, колисала в душі заздрість* (Н. Ковалик); Ну, та хто його знає, *що людина в душі носить!* (Н. Ковалик).

В результаті дослідження суб'єктно-об'єктних детермінантів в комунікативному аспекті з'ясовано, що дані одиниці в процесі актуального членування при об'єктивному порядку слів можуть виступати в ролі теми, займаючи препозицію по відношенню до реми, що виражена присУДК:ом або нечленим комплексом присудок + підмет. Також суб'єктно-об'єктний детермінант може бути першою темою, складати разом з підметом (або другим детермінантом) – другою темою – складну тему і виступати в препозиції при присУДК:у – ремі. Суб'єктно-об'єктний детермінант може виступати і в ролі реми і бути в постпозиції.

При суб'єктивному порядку слів суб'єктно-об'єктний детермінант в ролі теми займає постпозицію, в той час як детермінант – рема стоїть в препозиції.

Постановка детермінанта – теми в середину пропозиції також створює інверсивний порядок слів з дистантним розташуванням компонентів реми.

Таким чином, для детермінантних членів нормальним можна вважати їх розташування не тільки на початку, але і в середині, і в кінці речення. Однак характерною і переважною позицією суб'єктно-об'єктних детермінантів є позиція в абсолютному початку речення, а основна комунікативна функція досліджуваних одиниць – уживання в ролі теми.

Література:

1. Бабайцева В. В. Предложение как многоаспектная единица синтаксиса / В. В. Бабайцева // Русский язык в школе. – 1984. – №3. – С. 78–82.
2. Вихованець І. Р. Нариси з функціонального синтаксису української мови / І. Р. Вихованець. – К. : Наукова думка, 1992. – 224 с.
3. Загнітко А. П. Теоретична граматики української мови: Синтаксис: Монографія / А. П. Загнітко. – Донецьк : ДонНУ, 2001. – 662 с.
4. Кадомцева Л. О. Українська мова: Синтаксис простого речення / Л. О. Кадомцева. – К. : Высшая школа, 1985. – 127 с.
5. Ковтунова И. И. Современный русский язык: Порядок слов и актуальное членение предложения / И. И. Ковтунова. – М. : Просвещение, 1976. – 239 с.
6. Крылова О. А. Детерминанты в аспекте коммуникативного синтаксиса / О. А. Крылова // Вопросы языкознания. – 1976. – № 2. – С. 43–52.
7. Лингвистический энциклопедический словарь. – М. : Советская энциклопедия, 1990. – 682 с.
8. Матезиус В. О так называемом актуальном членении предложения. Пражский лингвистический кружок / В. Матезиус. – М. : Прогресс, 1967.
9. Плющ М. Я. Категорія суб'єкта і об'єкта в структурі простого речення / М. Я. Плющ. – К. : Вища школа, 1986. – 175 с.
10. Слинько І. І. Синтаксис сучасної української мови: Проблемні питання / І. І. Слинько, Н. В. Гуїванюк, М. Ф. Кобилянська. – К. : Вища школа. – 1994. – 670 с.
11. Шведова Н. Ю. К спорам о детерминантах / Н. Ю. Шведова // Филологические науки. – 1973. – № 5. – С. 66–76.